

Capitolul I

FENOMENUL MORȚII

Ce se întâmplă atunci când mori?

Oamenii și-au pus această întrebare încă de la începuturile istoriei. De-a lungul ultimilor ani, am avut ocazia să pun această întrebare în fața unor audiențe relativ mari, de la studenții cursurilor mele de psihologie, filozofie și sociologie și până la diferite organizații ale bisericii, audiențele unor emisiuni de televiziune, cluburi civile și colegii mei din diferite societăți medicale. Pot afirma astfel cu toată siguranța că subiectul trezește cele mai puternice sentimente, indiferent de categoria emoțională sau profesională căreia îi aparțin ascultătorii.

În pofida acestui interes generalizat, oamenilor le este foarte greu să vorbească despre moarte, din cel puțin două motive. Unul este de natură psihologică și culturală, subiectul morții fiind considerat tabu în societatea noastră. Oamenii au ajuns să creadă (adeseori subconștient) că

discuțiile deschise pe acest subiect îi silesc să se confrunte cu propria lor moarte, făcând-o să pară mai reală, și implicit mai apropiată. De pildă, majoritatea studenților la medicină (inclusiv eu) descoperă că primele întâlniri cu moartea în cadrul laboratoarelor anatomice îi fac să se simtă stânjeniți și neliniștiți. În cazul meu personal, motivele acestei reacții mi-au devenit evidente: starea de neliniște pe care am simțit-o atunci nu s-a datorat în primul rând preocupării mele față de persoana ale cărei rămășițe fizice le vedeam, deși imaginea m-a impresionat cu siguranță. Cadavrul pe care îl vedeam era însă un simbol al propriei mele mortalități. De aceea, cel puțin la nivel subconștient, este imposibil ca prin minte să nu-mi fi trecut gândul: „Asta mi se va întâmpla și mie”.

În mod similar, discuțiile despre moarte pot fi privite la nivel psihologic ca o altă încercare de apropiere indirectă de aceasta. Foarte mulți oameni trăiesc sentimentul că discuțiile despre moarte reprezintă o invitație adresată acesteia, și implicit o confruntare cu inevitabilitatea sfârșitului natural, de care se simt mai apropiați decât atunci când nu discutau despre ea. De aceea, pentru a evita această traumă, cei mai mulți dintre oameni preferă să evite atât cât le stă în puteri discuțiile deschise despre acest subiect.

Al doilea motiv pentru care este atât de dificil să discutăm despre moarte este mai complicat, fiind înrădăcinat în însăși natura limbajului uman. În cea mai mare parte, limbajul uman se referă la experiențele noastre din lumea simțurilor fizice. Moartea transcende experiența conștientă a

celor mai mulți dintre oameni, pentru simplul motiv că ei nu au trecut niciodată prin ea.

De aceea, dacă dorim să discutăm despre moarte, este important să transcendem tabuurile sociale și dilemele lingvistice adânc înrădăcinate care derivă din faptul că nu am experimentat niciodată acest fenomen. Tot ce ne mai rămâne de cele mai multe ori de făcut este să discutăm în analogii eufemistice. Fără să vrem, noi comparăm moartea cu lucrurile mai plăcute din viața noastră, cu care suntem familiarizați.

Una dintre cele mai comune analogii de acest fel este comparația dintre moarte și somn. Oamenii își spun că moartea este ca și cum te-ai duce la culcare. Această figură de stil apare frecvent în gândurile și în limbajul nostru curent, ca să nu mai vorbim de literatura existentă în toate culturile și în toate epocile. De pildă, ea era extrem de comună în perioada grecilor din antichitate. În Iliada, Homer numește somnul: „fratele morții”, iar în dialogul intitulat Apologia, Platon pune următoarele cuvinte în gura profesorului său, Socrate, care tocmai fusese condamnat la moarte de un tribunal din Atena:

[Dacă moartea nu este altceva decât un somn fără vise], ea trebuie să fie ceva minunat. Personal, sunt absolut convins că dacă cineva ar fi pus să aleagă o noapte în care a dormit profund, fără să viseze deloc, și să o compare cu celelalte zile și nopți din viața sa, fiind invitat să reflecteze profund și să spună câte zile

și nopți mai fericite decât acea noapte a trăit... el ar prefera de o mie de ori odihna absolută a acelei nopți fără vise celorlalte zile și nopți de activitate. De aceea, dacă moartea este comparabilă cu un astfel de somn, eu o consider un câștig, căci întregul timp ar deveni comparabil cu acea noapte preferată între toate¹.

Regăsim această analogie în întregul limbaj contemporan. Să ne gândim de pildă la fraza „a fi adormit²”. Dacă îți duci câinele la veterinar și îi spui să îl adoarmă, el va înțelege cu totul altceva decât dacă îți duci soția la medicul care urmează să o opereze și îi adresezi aceste cuvinte anestezistului. Alți oameni preferă o analogie diferită, dar înrudită cu aceasta. Ei afirmă că moartea este precum uitarea. Atunci când cineva moare, el uită de toate, inclusiv de durerile și de motivele sale de amărăciune.

Deși străvechi și foarte larg răspândite, cele două analogii cu „somnul” și cu „uitarea” se dovedesc a fi inadecvate și nu conduc la o mângâiere reală. În esență, deși încearcă să ne împace cu fenomenul morții, ele nu afirmă altceva decât că aceasta reprezintă o anihilare a experienței conștiente, pentru totdeauna. Dacă ele ar corespunde adevărului, atunci moartea ar fi privată practic de caracteristicile dezirabile ale somnului și ale uitării. Somnul nu este o experiență pozitivă

¹ Platon, *Ultimele zile ale lui Socrate*

² În limba engleză, expresia sună astfel: *to put to sleep*. Tradusă literal, ea înseamnă „a pune în stare de somn”, fapt care implică și alte conotații care nu se regăsesc în limba română, cum ar fi de pildă aceea de „a eutanasia”. (n.tr.)